

2. Ковальова Н. А. Українська Держава П. Скоропадського та селянство: протистояння на ґрунті аграрного питання / Н. А. Ковальова // *Борисфен*. – 1999. – № 5. – С. 19 – 20.
3. Терела Г. В. Аграрна політика Української Держави П. Скоропадського [Текст] : дис. канд. іст. наук : 07.00.01 / Терела Галина Василівна ; Полтавський держ. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. – Полтава, 2000. – 236 с.
4. Лозовий В. С. Селянські органи влади після гетьманського перевороту / В. С. Лозовий // *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : Історичні науки* / [ред. кол. : В. С. Степанков та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – Т. 21 : На пошану професора О. М. Завальнюка. – С. 283 – 293.
5. Закон про переіменування Губерніальних і Повітових Комісарів і їх помішників // *Державний вістник*. – 1918. – № 10. – 5 червня. – С. 3.
6. Розпорядженням Гетьмана України // *Волинь*. – 1918. – 5 травня. – С. 3.
7. Державний архів Київської області (далі – Держархів Київської області), ф. Р-2797, оп. 1, спр. 28, 2 арк.
8. Держархів Київської області, ф. Р-2797, оп. 1, спр. 29, 2 арк.
9. Назначение Подольского губернского старосты // *Слово Подоліи*. – 1918. – № 5. – 19 мая. – С. 3.
10. Галатир В. Становлення посад повітових старост на Правобережжі у період Гетьманату П. Скоропадського / В. Галатир // *Матеріали Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції "Хмельниччина в контексті історії України", 21 вересня 2012 р.* / [ред. кол. : Баженов Л. В., Єсіюнін С. М. та ін.]. – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2012. – С. 92-95.
11. Законодавча база процесу становлення місцевих органів державної влади доби Гетьманату П. Скоропадського: збірник документів та матеріалів / [упоряд. Галатир В. В., Олійник Ю. В.]. – Хмельницький: Державний архів Хмельницької області, 2013. – 156 с.
12. Лозовий В. Продовольча політика П. Скоропадського і селянство / В. Лозовий // *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету : Історичні науки* / [ред. кол. : О. М. Завальнюк, А. Г. Філіпчук та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2004. – Т. 13. – С. 136 – 149.
13. *Борьба трудящихся Волини за власть Советов (март 1917 – декабрь 1920 г.)*. Сборник документов и материалов / [ред. кол. : А. Т. Бугаев, А. Н. Гаевский, С. Д. Пилькевич]. – Житомир : Облиздат, 1957. – 480 с.
14. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі ЦДАВО України), ф. 1793, оп. 1, спр. 153, 360 арк.
15. Лозовий В. Продовольча політика П. Скоропадського / В. Лозовий. – С. 136 – 149.
16. ЦДАВО України, ф. 1216, оп. 1, спр. 76, 342 арк.
17. Там само, ф. 1064, оп. 1, спр. 6, 268 арк.
18. Там само, ф. 1793, оп. 1, спр. 3, 39 арк.
19. Держархів Київської області, ф. 2794, оп. 1, спр. 1, 521 арк.
20. Об'ява сільському населенню Волинської губернії // *Вісник Волинського губерніяльного старости*. – 1918. – Ч. 28. – 18 липня. – С. 1.
21. Державний архів Житомирської області (далі – Держархів Житомирської області), ф. Р-1644, оп. 1, спр. 4, 318 арк.
22. ЦДАВО України, ф. 1793, оп. 1, спр. 10, 131 арк.
23. Губа П. І. Українське відродження : Спроба джерелознавчої оцінки вітчизняної преси 1917-1920 рр. / П. І. Губа. – Черкаси : ЧДТУ, 2002. – 203 с.
24. Держархів Київської області, ф. Р-2797, оп. 1, спр. 2, 178 арк.
25. *Місцева хроніка* // *Волинь*. – 1918. – № 117. – 2 червня. – С. 2.
26. ЦДАВО України, ф. 1793, оп. 1, спр. 62, 87 арк.
27. Держархів Житомирської області, ф. 2399, оп. 1, спр. 1, 461 арк.
28. Лозовий В. Продовольча політика П. Скоропадського ... / В. Лозовий. – С. 136 – 149.
29. ЦДАВО України, ф. 1216, оп. 1, спр. 76, 342 арк.
30. ЦДАВО України, ф. 1216, оп. 2, спр. 1, 52 арк.

ІДЕЯ «АГРАРНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ» У СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНІЙ ДУМЦІ ПОЧАТКУ ХХ СТ.: ДИСКУСІЯ НА ІV З'ІЗДІ РСДРП

У статті висвітлено дискусію щодо проблеми «аграрної революції» на ІV з'їзді РСДРП у 1906 р. Охарактеризовано погляди В.І. Леніна, Г.В. Плеханова, С.О. Суворова на розвиток «селянської революції». Проаналізовано ставлення РСДРП до селянського руху, визначено міжфракційні суперечності в оцінці селянського руху та перспектив участі селянства в революційних подіях.

Ключові слова: аграрна програма, націоналізація, муніципалізація, розподіл землі, «аграрна революція», селянський рух.

The article covers the discussion as for «agrarian revolution» problem at the IV Congress of RSDWP in 1906. It characterizes the opinion of V.I. Lenin, G.V. Plekhanov and S.O. Suvorov as for «agrarian revolution» development. It also analyses RSDWP attitude to agrarian movement and describes interfractions' contradictions as for assessment of agrarian movement and prospects of peasantry participation in revolutionary activities.

Key words: agrarian program, nationalization, municipalization, allotting, «agrarian revolution», agrarian movement.

Розгортання революції та селянського руху в другій половині 1905 – на початку 1906 рр. змусили РСДРП приступити до обговорення нової аграрної програми. Її ухвалення відбувалося на ІV з'їзді РСДРП і однією зі складових дискусій з аграрного питання стала теорія «аграрної революції». Ідея «селянської революції» вперше в контексті початку ХХ ст. прозвучала на ІІ з'їзді РСДРП, автором цього поняття вважається Г. Плеханов [1, 129]. Його погляди знайшли підтримку серед членів РСДРП та подальше обґрунтування в працях В. Леніна, який розробив власну концепцію «аграрної селянської революції».

Обговорення аграрної програми на ІV з'їзді РСДРП отримало детальне, але однобичне висвітлення в історичній літературі. Однією з перших публікацій, присвячених діяльності ІV з'їзду партії, стала стаття О. Варенцової: автором відтворено загальну картину дискусії з аграрного питання, виділено основні програми, переважну увагу приділено характеристиці позицій В. Леніна та Г. Плеханова [2]. Еволюції поглядів безпосередньо В. Леніна з аграрного питання присвячено статтю В. Бистрих [3]. На погляд автора, саме революція 1905–1907 рр. змусила В. Леніна змінити підходити до ідеї «аграрної революції»: якщо раніше він вважав її лише частиною буржуазної революції, то нині – основою революції, національною особливістю цієї революції [3, 25, 31].

Радянська історична наука дискусію з аграрного питання на ІV з'їзді РСДРП, розкриваючи основний зміст всіх аграрних проектів, подавала в контексті критики небільшовицьких аграрних програм [4, 178–186]. Поза увагою дослідників залишалось широке коло проблем селянства, які обговорювалися делегатами з'їзду, зокрема й ідея «аграрної революції».

Оскільки позиції основних доповідачів з аграрного питання досить детально розкриті в історичній літературі, автор публікації обмежиться характеристикою дискусії щодо проблеми «аграрної

революції». Метою дослідження є аналіз ставлення РСДРП до селянського руху навесні 1906 р.

IV з'їзд РСДРП відбувся 10–25 квітня (23 квітня – 8 травня) 1906 р. у Стокгольмі. Він задумувався як «Об'єднавчий» – участь в роботі з'їзду взяли представники обох фракцій партії: меншовики мали 62 голоси, більшовики – 46. Загалом на з'їзді були присутні 112 делегатів з ухвальним голосом і 22 з дорадчим. Вони представляли 62 організації РСДРП. Через репресії та матеріальні труднощі багато більшовицьких організацій не змогли відправити своїх делегатів на з'їзд, що забезпечило перевагу меншовицьким організаціям [4, 176]. Переважання представників меншовицьких організацій (17 з 23 делегатів з ухвальним голосом від 12 організацій) було характерною рисою розвитку соціал-демократичного руху в Наддніпрянській Україні [1, III–VI, 537–541]. Однак у дискусії з аграрного питання позиції делегатів з'їзду дуже часто не відповідали їх фракційній належності. Зокрема, В. Ленін, Ф. Дан, В. Ломтатідзе відзначали внутрішні суперечності в середині фракцій: деякі меншовики підтримали В. Леніна, а більшовики – П. Маслова, самі ж більшовики розділилися на прихильників проекту М.Рожкова, розподілу землі й націоналізації [1, XXI, 18, 115].

Обговорення аграрного питання тривало на 8 засіданнях IV з'їзду РСДРП: з 5 до 13-го (за винятком 6-го засідання) і охочих висловитися виявилось дуже багато. Аграрна комісія ОЦК партії, створена для підготовки з'їзду, поширені серед соціал-демократів погляди щодо вирішення аграрного питання звела до чотирьох проектів: П. Маслова, М. Рожкова, В. Леніна та О. Фінн-Єнотаєвського (п'ятим став проект групи «Боротьба») [1, 34–35, 596–598]. Однак на з'їзді було запропоновано лише В. Леніна і П. Маслова, які виступили з основними доповідями з аграрного питання. Уже на самому з'їзді аграрна комісія визначила ще три додаткові доповіді, з якими виступили: Г. Плеханов, П. Румянцев та С. Суворов [1, 54]. Для участі у дискусії з аграрного питання записалося, за інформацією Г. Плеханова, 60 ораторів [1, 91]. Спільною рисою практично всіх виступів була гостра критика аграрних програм своїх опонентів та відповіді на висунуті ним зауваження, аніж характеристика своїх проектів.

Основна дискусія на з'їзді йшла між прихильниками В. Леніна та П. Маслова. В. Ленін, захищаючи ідею націоналізації землі (укладачі протоколів IV з'їзду РСДРП для ознайомлення з його поглядами рекомендують брошуру «Перегляд аграрної програми робітничої партії») [1, 55], висунув завдання поєднання аграрної революції з політичною: повний демократичний переворот, вибір чиновників народом. Організатором революційної селянської боротьби проти чиновників та поміщиків він вважав селянські комітети [1, 128–129]. П. Маслов необхідність ухвалення програми муніципалізації землі пояснював різноманіттям сільськогосподарських відносин у Росії та значними територіальними розмірами держави [1, 55, 57, 135]. Завдяки цим чинникам у вирішенні аграрного питання він пропонував застосовувати й інші підходи: в деяких місцях, зокрема в Центральній Росії, більш прийнятним вважав поділ землі між селянами [1, 135].

Програму П. Маслова підтримав Г. Плеханов. Він визнав помилку, допущену партією при ухваленні

аграрної програми II з'їздом РСДРП в 1903 р.: «Багато наших товаришів виступали за відрізки, тому що побоювалися селянської аграрної революції. Вона зупинила б у Росії розвиток капіталізму. Наша помилка полягала в тому, що наша програма, уже в той час, йшла не так далеко, як самі селяни у своїх вимогах» [1, 58]. При розробці нової аграрної програми Г. Плеханов закликав орієнтуватися на історичний досвід країн Сходу (Індії, Єгипту, Китаю тощо), а не країн Західної Європи [1, 59]. Програма муніципалізації викликала у Г. Плеханова, який намагався знайти гарантії проти політичної реставрації, менше політичних побоювань, ніж ленінська націоналізація [1, 60, 138, 140].

Однак детального опрацювання ні у П. Маслова, ні у Г. Плеханова програма муніципалізації землі, окреслена в загальних рисах, не отримала [1, 147; 5, 53]. На думку російських дослідників С. Тютюкіна та В. Шелохаєва, муніципалізація землі, будучи офіційною лінією меншовицької фракції, значною мірою була нав'язана модними на той час на Заході ідеями «муніципального соціалізму» [5, 65].

Новий шлях вирішення аграрного питання, прийнятний саме в умовах революції, яка відбувалася в Росії, запропонував С. Суворов – розподіл землі між селянами та закріплення її в приватну власність. На його погляд, це унеможливить повернення поміщицького ладу і політичну реставрацію [1, 77, 151–153]. Ідею розподілу землі між селянами підтримала значна частина делегатів з'їзду як більшовики (див. напр.: Й. Сталін, В. Базаров, О. Ярославський), так і меншовики (М. Бінасік, Костіцин) [1, 79, 82, 94, 107, 175]. За умови вибору між своїм проектом та розподілом землі перевагу останньому віддали як В. Ленін [1, 132–133], так і Г. Плеханов [1, 61]. Таким чином, розподіл землі, як підсумував суть дискусії С. Суворов, став загальним ґрунтом, на якому зішлись обидві сторони (прибічники націоналізації і муніципалізації) [1, 151].

Різні уявлення більшовиків та меншовиків про розвиток революції зумовили й різні підходи у ставленні до «аграрної революції». В. Ленін основним змістом «аграрної революції» вбачав проведення націоналізації землі [4, 182]. Г. Плеханов, який на II з'їзді РСДРП 1903 р. визнавав можливість висунування селянами вимог «чорного переділу» поміщицької землі [6, 223], в 1906 р. дотримувався більш зваженої позиції. Закликаючи не боятися радикалізму вимог селян в аграрному питанні, на IV з'їзді РСДРП Г. Плеханов відзначав подвійний характер селянських вимог і реакційні риси селянської ідеї чорного переділу [1, 58–59].

О. Мартинов взагалі відкинув пропоновану більшовиками оцінку російської революції як селянської. Встановлення політичної влади селянства, диктатури селянства, передбачуване ленінською теорією «селянської революції», суперечило традиційним уявленням соціал-демократів про буржуазну революцію: «Нова теорія селянської революції є очевидно реставрацією старих народницьких утопій» [1, 238]. Він також попереджав про її руйнівні наслідки: селянська революція набере форми повстання, схожого на пугачовський бунт [1, 240].

На проблему соціального розшарування під час «аграрної революції» звернув увагу М. Лядов (делегат

від Московської організації, більшовик): конфіскацією скористаються заможні селяни, які мають знаряддя праці і капітал, а селянська біднота «залишиться у розбитого корита, і скаже: «Революція нас обманула – геть революцію!» [1, 90].

Єдиним з доповідачів, хто досить детально проаналізував феномен «аграрної революції», був С. Суворов. Він констатував початок «аграрної революції», поставив питання про її характер, соціальний і політичний зміст. Причинами аграрного руху він визначив загальні умови селянського життя, а не «залишки» кріпосництва. Спрямування селянської боротьби проти економічних основ старого ладу визначало, на думку С. Суворова, дрібнобуржуазний соціальний зміст «аграрної революції»: перехід землі до селян підніме їхній добробут, сприятиме розвитку нових відносин на селі і промислового прогресу в країні. Вирішити земельне питання в умовах революції мав аграрний рух шляхом революційного захоплення землі (під керівництвом селянських комітетів). Остаточна перемога революції забезпечить інший шлях вирішення питання – конфіскацію земель Установчими зборами і передачу їх селянам [1, 76–77]. Великі капіталістичні господарства Установчі збори намагатимуться зберегти (з більш високим оподаткуванням), а під час стихійного аграрного руху селяни їх будуть захоплювати і руйнувати. Соціал-демократія повинна підтримати селян у розподілі землі і не перешкоджати цій революційній стихії [1, 77, 153].

Поступово боротьба за землю, на думку С. Суворова, підштовхне селянство на шлях політичної революції і змусить стати союзниками пролетаріату [1, 76]. Однак соціал-демократи не забували, що селянство, за характеристкою В. Базарова (більшовик, перекладач праць К. Маркса і Ф. Енгельса), є «найближчим, але тимчасовим союзником» [1, 91]. Розробляючи нову аграрну програму, делегати IV з'їзду, як більшовики (С. Суворов), так і представники меншовицької фракції (Ф. Дан, Петрунін, С. Бердичевський), першочергово орієнтувалися на інтереси пролетаріату [1, 77, 81–82, 88, 115]. Найбільш яскравим прикладом такого ставлення була відповідь В. Ломтатідзе (делегат від Гурійської організації, меншовик) на аргументи В. Леніна і П. Маслова, що селяни не захочуть передати захоплені землі ні державі, ні муніципалітетам: «Хіба бажання селян для нас закон? Ми повинні виходити з інтересів пролетаріату» [1, 116].

Завдання опанувати керівництво селянським рухом, яке ставилося II з'їздом РСДРП у 1903 р., як відзначив О. Мартинов, соціал-демократи не змогли реалізувати й обмежувалися тактикою підтримки цього руху [1, 192]. У 1906 р. актуальним для партії було скористатися тимчасовим збігом інтересів пролетаріату і революційного селянства, зокрема для поглиблення класової боротьби. «Нам потрібна не селянська земля, а селянська боротьба», – висловився І. Рамішвілі (делегат від Тифліської організації, меншовик) [1, 84]. Такої ж позиції про використання руйнівного характеру селянського руху в інтересах революції дотримувався і Ф. Дан [1, 80].

Фракційні суперечності між більшовиками та меншовиками особливо гостро проявилися при обговоренні ідеї захоплення влади – політичної революції. В. Ленін, ґрунтуючись на масштабах боротьби народних мас у жовтні – грудні 1905 р.,

висунув ідею захоплення влади революційним селянством [1, 129–130]. Г. Плеханов погляди В. Леніна вважав утопічними [1, 60, 139] і звинуватив його в реставрації народовольських ідей та поглядів [1, 59, 141]. Революцію, яка відбувалася у Росії, Г. Плеханов охарактеризував як дрібнобуржуазну і закликав утриматися від захоплення влади до здійснення революції пролетарської [1, 141–142].

З гострою критикою позиції Г. Плеханова виступили більшовики, зокрема: А. Луначарський, С. Гусев, І. Теодорович [1, 97–99, 101–102]. С. Гусев побоювання Г. Плехановим «аграрної революції» вважав новою помилкою, повторенням минулої помилки [1, 101]. В. Ленін і його прибічники вказували, що за 25 років з часу появи народовольської ідеї захоплення влади в Росії склалася нова суспільно-політична ситуація [1, 130] й теорія «аграрної революції» наповнювалася вже іншим змістом. Характерною рисою початку XX ст. став взаємовплив, запозичення ідей та поглядів: соціалістично-революціонери на початку XX ст. запозичили окремі елементи марксизму [5, 32], а соціал-демократи – модифіковані елементи народницької ідеології. З. Литвин-Седой (делегат від Фінської воєнної організації, більшовик) вказував, що серед соціалістично-революціонерів було дуже багато прихильників П. Маслова, а I з'їзд партії соціалістично-революціонерів поряд з соціалізацією пропагував й муніципалізацію [1, 118].

Суть фракційних протиріч у РСДРП, на думку російських дослідників С. Тютюкіна та В. Шелохаєва, полягала у прискоренні більшовиками революції будь-якою ціною, і пошуку меншовиками більш поміркованих шляхів суспільного прогресу і навіть гальмуванні революційного руху [5, 61]. Сам Г. Плеханов, відстоюючи погляди К. Маркса, писав про ризикованість збройного повстання і вважав необхідним стримувати дії пролетаріату і навіть пригальмувати революційний рух [7, 12].

Нову аграрну програму більшістю голосів IV з'їзд РСДРП ухвалив. Гостра дискусія з аграрного питання, яка точилася на засіданнях з'їзду, мала вузькополітичний характер і не розкривала соціально-економічної площини вирішення аграрного питання. Аграрна програма, будучи втіленням компромісних рішень з'їзду: муніципалізація співіснувала з частковою націоналізацією та можливим розподілом поміщицьких маєтків у власність селян, – не задовольнила жодної фракції. Ідею «аграрної революції» визнавали всі учасники дискусії, але її суть, за винятком окремих представників більшовицької фракції, залишилася не розкритою і не зовсім зрозумілою для широких кіл партії. Захопившись роз'ясненням «азбучних істин марксизму» [1, 237], делегати з'їзду не змогли визначити перспектив опанування соціал-демократами селянського руху.

1. Четвертый (Объединительный) съезд РСДРП. Апрель (апрель–май) 1906 года. Протоколы. – М.: Госполитиздат, 1959. – 713 с.

2. Варенцова О. Объединительный съезд РСДРП / О. Варенцова // Пролетарская революция. – 1922. – № 4. – С. 67–124.

3. Быстрых В. Развитие взглядов Ленина по аграрному вопросу / В. Быстрых // Пролетарская революция. – 1928. – № 1. – С. 3–36.

4. История Коммунистической партии Советского

Союза. – М. : Изд-во политич. лит-ры, 1966. – Т. 2. – 775 с.

5. Тютюкин С.В. Марксисты и русская революция / С.В. Тютюкин, В.В. Шелохаев. – М. : РОССПЭН, 1996. – 240 с.

6. Второй съезд РСДРП. Июль–август 1903 года. Протоколы. – М. : Госполитиздат, 1959. – 850 с.

7. Плеханов Г.В. Еще о нашем положении // Плеханов Г.В. Сочинения. Т. XV. – М. ; Л. : Госуд. изд-во, 1926. – С. 3–15.

С.В. Корновенко

УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1917 – 1921 РР.: СЕЛЯНСЬКИЙ ФАКТОР

Статтю присвячено вивченню Української революції 1917 – 1921 рр. На основі широкого кола джерел обґрунтовано, що Українська революція 1917 – 1921 рр. мала виразний селянський характер. Активним суб'єктом Української революції 1917 – 1921 рр. було селянство. Водночас це не суперечить тому, що Українська революція – національно-демократична.

Ключові слова: Українська революція, селянство, селянські республіки.

The question of the nature of the 1917–1921 Ukrainian revolution is examined in the article. The author has substantiated on the basis of the wide range of sources that the Ukrainian Revolution of 1917–1921 had peasant nature. Accordingly, peasantry was an active participant in the Ukrainian revolution of 1917–1921. However, it does not contradict the fact that the Ukrainian Revolution of 1917–1921 was national-democratic.

Key words: the Ukrainian revolution, the peasants, the peasant republics.

В історії кожного народу є рубіжні дати, події, явища та епохи. Для українського народу своєрідним «Рубіконом» на початку ХХ століття стала Українська революція 1917 – 1921 рр. З огляду на глобальність та кардинальність змін, яких зазнав тогочасний український соціум під час революційних потрясінь початку ХХ століття, феноменальність самої революції як історичного та соціокультурного явища, ці події перебували та перебувають у фокусі постійної уваги суспільства загалом, науковців зокрема. Вони були і залишаються предметом постійного обговорення, дискусій, вивчення. За підрахунками В.Верстюка, у 1990-ті роки в Україні з цієї тематики було захищено приблизно 150 докторських і кандидатських дисертацій, не рахуючи монографій, наукових статей, навчально-методичної та довідково-енциклопедичної літератури [1, 5]. За даними, що наводить А. Панчук, протягом 1990 – 2000 рр. в Україні опубліковано понад 3000 наукових, науково-популярних видань, монографій, статей, посібників, що стосуються історії Української революції [2, 2]. Такий підвищений інтерес до зазначеної проблематики однозначно засвідчує її актуальність.

Водночас, попри справді «революційний бум», що мав і має місце у сучасній українській та російській історіографії, на нашу думку, не всі аспекти такого багатомірного явища, як Українська революція 1917 – 1921 рр., висвітлено повно та рівномірно. Така ситуація, з одного боку, є цілком природною з урахуванням значного інформаційного потенціалу глибинного соціокультурного зсуву, яким стали революційні події, а з іншого – актуалізує необхідність подальших наукових пошуків. Зокрема, незважаючи на численну новітню історіографічну спадщину,

представлену напрацьованими сучасних українських [3] та російських учених [4], значну кількість наукових форумів, що проводяться українськими та російськими академічними установами, вищими навчальними закладами, актуальним залишається концептуальне осмислення Української революції 1917 – 1921 рр.

Беручи до уваги зазначене вище, вважаємо за доцільне долучитися до обговорення такого багатомірного соціокультурного та історичного явища, як Українська революція 1917 – 1921 рр., запропонувати, не претендуючи на істинність в останній інстанції, авторське бачення окремих аспектів цього історичного феномену. Дотримуючись традицій, перед викладом основного матеріалу визначимось із засадничими положеннями, щоб уникнути непорозумінь. Автор поділяє думки тих істориків, які обґрунтованим вважають живиння терміна «Українська революція»; по-друге, автор одностайний з тими істориками, які Українську революцію вважають одним із найбільш важливих, складних і драматичних періодів в історії українського народу в ХХ ст.; по-третє, Українську революцію є достатньо підстав датовувати 1917 – 1921 рр.; по-четверте, Українська революція була породженням Лютневої революції в Росії. Водночас, зумовлена розпадом російського імперського організму, розвиваючись, Українська революція 1917 – 1921 рр. набула виразних самодостатніх форм, перетворившись на окреме самодостатнє явище. Стосовно Жовтневої революції, то вони (Українська та Жовтнева) розвивалися паралельно і самостійно, хоч і мали потужні взаємовпливи [5, 5 – 10].

Стосовно порушеної у статті теми, на нашу думку, видається слушним та обґрунтованим розуміння Української революції 1917 – 1921 рр. як багатомірного, цілісного історичного та соціокультурного явища. Однак вважаємо, що серед усіх її компонентів найвиразнішим був селянський. Відповідно, активним суб'єктом Української революції 1917 – 1921 рр. було селянство. Це дає нам підстави говорити про селянський характер Української революції. Водночас це не суперечить тому, що Українська революція – національно-демократична.

По-перше, селянство чисельно домінувало у структурі українського соціуму. Загальновідомо, що до революції 5% населення імперії Романових становили робітники, а 82% – селяни. В тогочасній лише Наддніпрянській Україні з 30 млн всього населення 25 млн – селяни. По-друге, Лютневі події 1917 р. мали локальний характер, оскільки відбувалися у великих містах – промислових центрах. Справжня, селянська революція розпочалася влітку – восени 1917 р. За підрахунками В. Красіна, тогоріч відбулося 2000 селянських виступів [6]. Одним із її активних суб'єктів став селянин у сірій шинелі, «людина з рушницею». Колишні солдати, повернувшись у рідні села, були каталізатором селянської революції. Вони, наприклад, виступали ініціаторами формування місцевих селянських органів влади [7, 41].

По-третє, саме від того, в який спосіб та чи інша влада вирішить аграрне питання, залежало її політичне майбуття. Характер взаємин селянства з будь-якою владою багато в чому визначав конструктивну чи деструктивну спрямованість суспільно-політичної активності селянства, яка, поряд із перебігом подій на